

HILPOLTSTEINERPILZE: pH4-pH12

Rob Chrispijn, Jodenweg 1, 8385 GP Vledderveen

Bij het binnenrijden van Hilpoltstein vroegen we ons af waarom de buitenlandse werkweek 1995 juist hier gehouden zou worden. Tijdens de 700 km lange heenreis hadden wij heel wat fraaiere landschappen gezien dan het nogal saaie heuvelland rond Hilpoltstein. 's Avonds echter met een Federweisse in Hotel zur Post bleek waarom. Chiel Noordeloos heeft al vele jaren contact met enkele mycologen die in dit deel van Duitsland wonen. Uit hun enthousiaste verhalen over de mycologische rijkdommen van dit gebied ten zuiden van Neurenberg was het idee ontstaan om hier een buitenlandse werkweek te houden. Ze hadden deze werkweek voorbereid en fungeerden als gids tijdens de dagelijkse excursies. Het is dan ook mede dank zij de inzet van de heren Wölfel, Reinwald en Rossmeisl dat deze week zo buitengewoon geslaagd is. Het was voor veel deelnemers een bijzondere ervaring oog in oog te staan met een paddestoelenflora die we in Nederland alleen uit de verhalen kennen. Zoals de rijkdom van de Dennen-korstmos bossen die bij ons allang verdwenen is. Onze Duitse begeleiders hadden als extra taak om in het gemeenschapshuis van Hilpoltstein een paddestoelentoonstelling te organiseren en deze gedurende de week telkens van vers materiaal te blijven voorzien. In ruil hiervoor mochten de deelnemers van de werkweek gratis gebruik maken van twee comfortabele ruimtes in dit gemeenschapshuis dat op drie minuten lopen van het hotel lag. Voeg daarbij het fraaie herfstwee en U zult begrijpen dat deze week zonder meer geslaagd genoemd kan worden. Temeer daar de belangrijkste ingrediënt - paddestoelen - volop aanwezig was. Tijdens alle excursies was regelmatig het zachte geklik van vele camera-sluiters te horen als een zacht applaus voor het vele moois dat we te zien kregen. Hier volgen enige impressies om U daar een indruk van te geven.

Hofberg, zondag 24 september

Deelnemers aan de werkweken zijn gewend aan een keuze van meerdere excursies per dag. Daar werd hier van afgeweken. De bezochte terreinen waren zo groot dat de 25 deelnemers elkaar niet voor de voeten hoefden te lopen. De Hofberg ligt 20 km oostelijk van Hilpoltstein en bestaat uit kalkrijk gesteente. De zuurgraad varieert van pH 8-9, waar de bruine Jura aan de oppervlakte komt, tot pH 12 op plekken waar de bodem bestaat uit witte Jura. Van plek tot plek dus een grote variatie in zuurgraad, veel gradiënten en daardoor veel soorten paddestoelen. De flanken van de Hofberg - eigenlijk veel meer een heuvel dan een berg - zijn begroeid met zowel loof- als naaldbout. Bovenop bevindt zich een kalkgrasland. Hier worden soms meer dan 20 soorten satijnzwammen aangetroffen. Nu vonden we er slechts drie, waaronder de ook in Duitsland zeer zeldzame Zwartblauwe

satijnzwam (*Entoloma atrocoeruleum*). Veel aandacht ging ook uit naar mooie groepen aardsterren tussen sparrestrooisel. Op een tiental meter van elkaar stonden hier exemplaren van de Grote aardster (*Gastrum pectinatum*), Gewimperde aardster (*G. fimbriatum*) en de Roze aardster (*G. rufescens*).

's Middags bij het determineren bleek dat iemand het Olijfzwammetje had verzameld. Deze witspoorder met olijfoker hoedje en oker lamellen werd gedetermineerd als *Callistosporium xanthophyllum*. In navolging van Redhead heeft Chiel Noordeloos in deel drie van de Flora (Noordeloos, 1995) drie soorten uit dit geslacht bij elkaar geveegd en moet dit Olijfzwammetje *C. luteoolivaceum* heten.

Weizenhofer Espaan, maandag 25 september

Een grasland op een 450 m hoge tafelberg dat al honderden jaren wordt beweid. Langs de randen staat naalddhout en langs de hellingen groeien beukenbossen. Alles meer of minder kalkrijk, afhankelijk van de mate van uitloging ter plaatse. Het grasland was vrij ruig, alsof het enkele jaren niet begraasd was. Toch vonden we nog acht wasplaten, waaronder de prachtige zegellakrode *Hygrocybe perplexa*. De kleur is veel intenser dan de Nederlandse naam van Bruinrode wasplaat doet vermoeden. Zowel in de Nederlandse als de Duitse Rode lijst staat deze wasplaat genoteerd als 'bedreigd met uitsterven'. Door het gebied loopt een lindenlaan. Hier werden twee collecties *Russula*'s verzameld die er op het oog vrijwel identiek uitzagen. Allebei licht olijfbuin. Geen kleurstelling die veel spannends belooft maar Maarten van Vuure wist er toch iets bijzonders van te maken. De ene collectie determineerde hij als *Russula urens*, de Groene peperrussula, de andere als *R. medullata*, ofwel de Merggrussula. Eerstgenoemde is in Nederland zeldzaam in het rivierengebied maar staat in de Duitse Rode lijst vermeld als sterk bedreigd. De Merggrussula ontbreekt in die Duitse lijst maar is nu juist weer sterk bedreigd en zeer zeldzaam in Nederland.

Degenen die de hellingen hadden afgezocht kwamen terug met dozen en manden vol gordijnzwammen. Nu bleek het voordeel van een mand meenemen op excursie. In Nederland zou geen mycoloog dat in zijn hoofd halen, tenzij misschien met de duidelijke bedoeling om wat eetbaars te scoren. Maar in Duitsland zie je ook serieuze mycologen met zo'n rieten mand lopen. Deze werkweek hebben wij ons afgevraagd of de Duitse paddestoelenflora grotere exemplaren voortbrengt. Het was opvallend dat de kleine verzamel dozen leeg bleven, terwijl de grotere te klein waren. Nu ook weer: handenvol gordijnzwammen! En dan niet van die suffe *Telamonia*'s, maar mooie felgekleurde soorten zoals de schitterende gele *Cortinarius splendens*. Het mandje van de Oostenrijkse mycoloog Hausknecht zag letterlijk blauw van de gordijnzwammen: *Cortinarius coerulescens*, *C. caroviolaceus* en *C. coerulescentum*. Daarvan heeft alleen de eerstgenoemde een Nederlandse naam: Blauwe knolgordijnzwam. Deze soort is in Nederland slechts van een enkele plaats bekend. Nico Dam, die zich deze week speciaal met gordijnzwammen wilde bezighouden, begon 's maandags al iets gejaagds te krijgen. Dat zou nog erger worden, want in totaal zijn er een kleine

50 soorten op naam gebracht. Maar het aantal collecties dat verzameld is zal ongetwijfeld veel hoger hebben gelegen.

Sperberslohe, dinsdag 26 september

Sperberslohe is de naam voor een uitgestrekt complex dennenbossen op arme zandgrond. Plaatselijk zijn rivierduinen met een zeer arme zure grond met een zuurgraad van 4 tot 5. In Engeland spreekt men wel van een dennenheide: de dennen staan wijd uit elkaar en de bodem is bedekt met rendiermos en een ijle heidevegetatie. In Nederland is dit biotoop vrijwel verdwenen. Hoe groot dat verlies is, hebben we hier kunnen aanschouwen. Waar je ook keek stonden paddestoelen. Zeer algemeen was de Meelkop, *Rozites caperatus*, en de Braakrussula, *Russula emetica* var. *sylvestris*. Regelmatig zagen we ook grote groepen van de Appelrussula, *R. paludosa* en de Grauwstelige russula, *R. decolorans*, naast grote groepen van de Muisgrijze ridderzwam, *Tricholoma myomyces*, die geleidelijk bleken over te gaan in die van de Donkergrijze ridderzwam, *Tricholoma terreum*. Een voor een dergelijk terrein op zulk schraal humusarm zand typische soort is ook *Lactarius musteus*, een bleke melkzwam die verwant is aan de Bleke melkzwam, *L. pallidus*. Ook deze soort is in Duitsland uiterst zeldzaam geworden. Dat is ook de Ivoorboleet, *Suillus placidus*: een grote, bleke boleet met zwarte vlokjes op de ivoorwitte steel. Het is een mycorrhizasymbiont van Weymouthden en in Nederland voor het laatst gevonden in 1968 in het Spanderswoud. Bij de zeldzaamheden zaten ook een aantal stekelzwammen. We noemen de Oranje stekelzwam, *Hydnellum aurantiacum*, Blauwgestrepte stekelzwam, *H. coeruleum*, en Blozende stekelzwam, *Bankera fuliginosa*. Deze soorten hebben nog wel Nederlandse namen, maar zijn in ons land allang uitgestorven. Alleen van de Blozende stekelzwam is door Peter-Jan Keizer in recente tijden nog een exemplaar gevonden in de prachtige berm van het Oranjekanaal bij Zwiggelte (Drenthe). Indrukwekkend waren ook de ridderzwammen, zowel qua formaat als qua soorten. De Reuzenridderzwam, *Tricholoma colossum* en de Halsdoekridderzwam, *T. focale* vonden we met verschillende exemplaren. Chiel Noordeloos is op het ogenblik zeer geïnteresseerd in ridderzwammen omdat hij dit geslacht bewerkt voor het volgend deel van de Flora. Hij kwam deze week goed aan zijn trekken met maar liefst 24 soorten ridderzwammen.

De Buckelwiese Kemrathen, woensdag 27 september

Dit is een afwisselend graslandgebied op sterk lemige bodem met een zuurgraad van 7 tot 8 met plaatselijk stagnerend water. "Buckel" slaat op de aanwezigheid van mierenbulten in dit landschap. Dit veroorzaakt gradiënten waar o.a. wasplaten nogal op gesteld zijn. Het gebied kan dan ook zeer rijk zijn aan wasplaten, al viel de oogst dit keer wat tegen. Negen soorten werden gevonden waaronder de Scharlaken wasplaat, *Hygrocybe coccinea*, Kleverige wasplaat, *H. glutinipes*, en de Honingwasplaat, *H. reidii*, die zijn naam dankt aan de vaak onaangenaam zoete geur. Deze keer was er meer aandacht voor kleine

paddestoelen, zoals bijvoorbeeld de Kalkgraslandmycena, *M. pseudopicta*, een soort van schrale graslanden op kalkrijke bodem. Het is een mooi ding met een blauwe hoed en aflopende lamellen. Op een drassige plek tussen *Carex* zat een amper 1 cm grote bekerzwam op een stengel van *Spiraea*. Langs de rand en de buitenkant bevonden zich kleine toefjes bruine haren. Gerrit Keizer determineerde hem als *Pseudombrophila deerata*. Volgens Dennis niet zeldzaam maar in Nederland nog maar één maal gevonden: in 1991 op oude kattenbakvulling in een Wageningse tuin! Andere bijzonderheden waren *Amanita umbrinolutea*, een grijze slanke amaniet met een gezonde, sterk gevoerde steel, *Leucopaxillus alboalutaceus*, een gipswitte paddestoel met crème lamellen en kleine sporen (4.2-4.9 µm) die in Melzer bijna zwart kleuren, *Rhodocollybia filamentosa*, een verwant van de Botercollybia met een donkere, vezelige hoed, en *Porphyrellus pseudoscaber*, ene sombere boleet met een matte, donker olijfgrijze hoed.

Donderdag 28 september: vrij!

Donderdag was de vrije dag. Hoewel het aannemelijk lijkt dat de meeste deelnemers voor hun plezier aan een werkweek deelnemen, wordt een vrije dag toch altijd erg op prijs gesteld. Een fenomeen dat veel zegt over de tijd waarin we leven. Zo'n week heet natuurlijk niet voor niets een werkweek. De tweedeling werkweek/vrije dag zorgde ervoor dat naar deze donderdag werd uitgekeken. Sommigen gebruikten deze dag voor een toeristisch uitstapje. Anderen gingen terug naar een eerder bezocht excursiegebied. Weer anderen reden naar onbekende streken. Daarbij werd zelfs de Donau aangedaan. Helaas is het gedeelte boven München gekanaliseerd en landschappelijk weinig aantrekkelijk. Ook het aantal paddestoelen was hier niet zo groot. Leuk was alleen de vondst van de prachtige abrikooskleurige *Mycena leptophylla* die typerend is voor de oeverbossen langs de grote rivieren (zgn. Auenwälder).

De afgelopen dagen waren zo rijk aan paddestoelen geweest dat men bijna zou denken dat heel Zuid-Duitsland een paddestoelenparadijs is. Korte verkenningen leerden echter dat de vier eerder bezochte gebieden uitzonderlijk goed waren. Wat hierbij enigszins in de buurt kwam was een op goed geluk gekozen kalkrijk beukenbos bij Kelheim in het Altmühltal. Hier vonden we op dode beuken de toverachtige vruchtlichamen van *Hericium clathroides*. Sierlijk als koralen in een tropische zee. Volgens het Overzicht van Paddestoelen in Nederland (Arnolds & al., 1995) moet de Kammetjesstekelzwam die op loofhout groeit nu *Hericium coralloides* heten. De meeste zeldzaamheden werden deze dag gevonden door een groepje dat onder leiding van Gerhard Wölfel naar Mauk, vlakbij het eerder bezochte Sperberslohe, was gegaan. Bijzondere vondsten waren hier de Bloeddruppelstekelzwam, *Hydnellum peckii* met roze tot vleeskleurige stekels en met rode druppels, de Selderijridderzwam, *Tricholoma apium*, een bruingele ridderzwam die sterk naar selderij ruikt, *Hygrophorus camarophyllus* die eruit ziet als *Russula nigricans* maar vettig aanvoelt en naar honing ruikt. Ook hier vonden we weer grote, verse exemplaren van de Reuzenridderzwam en tenslotte ook de prachtige *Lactarius roseozonatus* (syn. *L. flexuosus*),

een melkzwam met een roze-grijze gezoneerde hoed die wat doet denken aan *Lactarius circellatus*, waar veel wijder uitstaande okergele plaatjes heeft en is geassocieerd met den op zandgrond.

Altmühltal en Hofstetter Forst, vrijdag 29 september

Iedereen had hoge verwachtingen van dit beukenbos op kalk, maar voor het eerst deze week viel de oogst wat tegen. Zo stond iedereen weer met beide voeten op de grond. Toch vonden we aan het eind van de ochtend nog een paar knallers. De Kleverige fluweelmelkzwam, *Lactarius acris*, is een melkzwam die bij beschadigen een melksap afscheidt dat aan de lucht snel snoepgoedroze verkleurt. Een onwaarschijnlijke kleurreactie die veel belangstelling trok. Al spoedig vormde zich onder een Beuk een fikse rij fotografen. Chiel fungeerde als bewaker en zag er op toe dat de fraaie collectie ongeschonden de fotosessie zou overleven. Een bijzondere vondst was ook een cluster abrikoosgele paddestoelen onder een Beuk. Gerhard Wölfel gaf er als naam *Hygrophorus pudorinus* aan nadat hij had geconstateerd

Gedurende de werkweek gevonden stekelzwammen en ridderzwammen.

Stekelzwammen		Ridderzwammen	
<i>Bankera fuligineoalba</i>	Blozende stekelzwam	<i>Tricholoma aestuans</i>	Scherpe gele ridderzwam
<i>Hydnellum aurantiaceum</i>	Oranje stekelzwam	<i>T. album</i>	Witte ridderzwam
<i>Hydnellum caeruleum</i>	Blauwgestrepte stekelzwam	<i>T. apium</i>	-
<i>Hydnellum ferrugineum</i>	Roodbruine stekelzwam	<i>T. colossus</i>	Reuzenridderzwam
<i>Hydnellum peckii</i>	Bloeddruppelstekelzwam	<i>T. equestre</i>	Gele ridderzwam
<i>Hydnellum rufescens</i>	-	<i>T. focale</i>	Halsdoekridderzwam
<i>Hydnum repandum</i>	Gele stekelzwam	<i>T. fracticum</i>	-
<i>Phellodon niger</i>	Blauwzwarte stekelzwam	<i>T. fulvum</i>	-
<i>Phellodon tomentosus</i>	Dennestekelzwam	(= <i>T. flavobrunneum</i>)	Berkeridderzwam
<i>Sarcodon glaucopus</i>	-	<i>T. imbricatum</i>	Fijnschubbige ridderzwam
<i>Sarcodon imbricatus</i>	Geschubde stekelzwam	<i>T. inamoenum</i>	Stinkende ridderzwam
		<i>T. lascivum</i>	Vuilwitte ridderzwam
		<i>T. myomyces</i>	Muisgrijze ridderzwam
		<i>T. orirubens</i>	Blozende ridderzwam
		<i>T. pseudoalbum</i>	-
		<i>T. saponaceum</i>	Zeepzwam
		<i>T. argyraceum</i> var.	-
		<i>scalpturatum</i> (= <i>T. sc.</i>)	ilveren ridderzwam
		<i>T. sciodes</i>	Bitterscherpe ridderzwam
		<i>T. sejunctum</i>	Streephoedridderzwam
		<i>T. striatum</i>	-
		<i>T. sulphureum</i>	Narcisridderzwam
		<i>T. terreum</i>	-
		<i>T. ustale</i>	Beukeridderzwam
		<i>T. vaccinum</i>	Ruige ridderzwam
		<i>T. viridilutescens</i>	-

dat er een Zilverspar in de buurt groeide. Ook voor hem was dit een bijzondere vondst. In het Overzicht van Paddestoelen in Nederland staat deze soort vermeld onder *H. pudorinus* s.l. met de toevoeging dat hij in Nederland vermoedelijk is uitgestorven. Volgens Eef Arnolds is deze soort een mycorrhizasymbiont van Zilverspar en *H. poetarum* van Beuk. Zoals gezegd groeiden onze exemplaren aan de voet van een Beuk met een Zilverspar op 8 meter afstand. Wie weet wat we gevonden hebben, mag het zeggen.

De oogst

In totaal zijn er tijdens deze werkweek ruim 600 soorten genoteerd. Dat aantal had zeker hoger kunnen uitvallen als we wat meer ons best hadden gedaan. Vooral de laatste dagen werd er in het veld door de meesten van ons alleen wat te hooi en te gras genoteerd. De kennis van zaken van onze Duitse gastheren was zo groot dat het leek of er weinig aan viel toe te voegen. Alleen dankzij de aanhoudende pogingen van Marjo Dam werden er tenslotte toch lijstjes geproduceerd. Als papieren bewijs hoe goed het was en hoe mooi gelden de volgende aantallen: 47 soorten gordijnzwammen, 36 soorten russula's, 20 soorten melkzwammen, 11 soorten stekelzwammen en 24 soorten ridderzwammen. Maar de cijfers tonen niet de schoonheid van de biotopen, de uitgestrekte natuurgebieden die veel minder versnipperd zijn dan bij ons. Alles is relatief natuurlijk. Ook de Duitsers maken zich zorgen. Sperberslohe is minder ongerept dan 20 jaar geleden, het grasland van Weizenhofer Espaan dreigt te verruigen. Maar voor mensen uit een zo sterk aangeharkt en ruilverkaveld land als het onze is het bezoek aan een dergelijk gebied een verademing.

Met dank aan Grieta Fransen voor het maken van de totaalijst.

Literatuur

- Noordeloos, M.E. 1995. *Callistosporium*. In Bas & al., Flora agaricina neerlandica, vol. 3. Balkema, Rotterdam.
- Arnolds, E., Kuyper, Th.W., Noordeloos, M.E. (eds.), 1995. Overzicht van de paddestoelen in Nederland. Uitgave Nederlandse Mycologische Vereniging.